

ПОСОЛ ВАХНЯНИН І ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Богдан Сокіл

Анотация: Представен е един проектозакон, разглеждан от Галицкия сейм, с който се правят опити да се нормира функционирането на т.н. „руська мова (українски език)“ на територията на Източна Галичина. Описани са различни възгледи на депутатите от Галицкия сейм относно употребата на „руська мова (українски език)“. Посочена е неспособността на местните власти справедливо да разрешат въпросите, свързани с езиците на малцинствата на територията със смесено население.

Ключови думи: езиков закон, руська мова, полски език, език на малцинството, език на съдебното производство.

Актуальність дослідження. Моне питання було актуальним як для Австро-Угорської Монархії в цілому, так і для окремих коронних країв. Після так званої «весни народів» народності австрійської держави намагалися законодавчо закріпити функціонування своєї мови як краєвої в урядах, судах, шкільництві, тобто в публічному житті. І цим правом, закріпленим в Конституції, прийнятій 21 грудня 1867 року практично скористалися всі народи Австрії. Жителі Східної Галичини також хотіли запровадити свою рідну руську (українську) мову в усіх державних інстанціях. Однак з цим не погоджувалися поляки, які вважали Галичину польським краєм і робили все, щоб ополячити місцеве населення. Поляки добре розуміли, що для досягнення своєї мети потрібно будь-якими способами витіснити, а згодом, можливо, й заборонити руську мову.

Поки польські часописи друкували пасквілі на руську мову, українські галичани не особливо звертали на них увагу, добре розуміючи, що публіцистика часто не гребує різними засобами для досягнення своєї мети. А поляки діяли послідовно. Підготувавши газетними статтями певний ґрунт, вони перенесли мовне питання до галицького Сейму, наміряючись адміністративно вплинути на розвиток руської мови. Питання функціонування руської мови в різноманітних сферах суспільного життя руської мови не раз обговорювали на засіданні Галицького крайового Сейму. Зауважимо, що переважна більшість послів галицького Сейму були або поляки, або галичани, які спольщилися.

Проте, незважаючи на ті несприятливі умови для роботи, руські послы намагалися законними методами захистити руську мову. Оскільки Сейм – це основний законотворчий орган, то руські послы, відстоюючи права рідної мови, вносили різні закони для збереження руської мови як ідентифікатора окремішнього народу. З часу заснування

Галицького Сейму на його засіданнях неодноразово повставала проблема унормування мовних стосунків у краях зі змішаним населенням. Руські (українські) депутати Сейму вносили подання щодо використання руської (української) мови в публічному житті руського (українського) населення. На жаль, обсяг статті не дозволяє проаналізувати всі ці дії, тому зупинимося лише на одному поданні щодо функціонування руської (української) мови на теренах Східної Галичини.

Аналіз останніх досліджень. Досліджуючи історію української мови, мовознавці доволі ґрунтовно описали її фонетичні, граматичні, орфоепічні, акцентуаційні особливості, її походження та розвиток. Ці проблеми цікавили багатьох як вітчизняних, так і закордонних дослідників, зокрема В. Німчука, Л. Ткач, І. Фаріон, М. Мозера та багатьох інших. Однак поза увагою істориків мови залишився такий пласт функціонування мови, як офіційно-діловий стиль. Окремі аспекти цього стилю порушив у своїх статтях Б. Сокіл – «Руська (українська) мова в галицькому крайовому сеймі» (Одеса, 2014), «Руська (українська) мова в цісарсько-королівському галицькому суді» (Тернопіль, 2014), «Руська (українська) мова на теренах Східної Галичини за часів австро-угорської імперії: законодавчий статус» (Чехія, 2015), «Українська мова в галицьких народних школах за часів австро-угорської монархії» (Харків, 2016). Подана стаття буде спробою проаналізувати проект мовного закону депутатів Галицького Сейму, яким намагалися внормувати мовне питання на теренах Східної Галичини.

Мета статті – подати проект мовного закону, яким намагалися внормувати вживання руської мови в Східній Галичині. Розкрити погляди депутатської більшості Галицького Сейму на проблему функціонування руської (української) мови на споконвічних українських землях.

Мовне питання є важливим і актуальним для будь-якої багатонаціональної держави. Особливо гостро воно відчувалося в Австро-угорській монархії, у якій проживали як германські, так і слов'янські народності. Єдиним законодавчим актом, який унормовував мовні стосунки державі, була Конституція, прийнята 21 грудня 1867 року. У статті 19 зазначено: «Всѣ народы державы суть рѣвноуправленѣ и каждый народѣ має ненарушима право берегти и плекати свою народнѣсть и мову. Держава узнає рѣвноправнѣсть всѣхъ мовъ краєвыхъ въ школѣ, въ урядѣ и въ публичнѣмъ житю» (Уваги 1. 1885: ХУІІІ).

Отже, найвищим законодавчим актом держава визнавала рівноправність всіх краєвих мов, у тому числі й руської (української). Цим правом рівноправності своїх мов у державі, а отже, і правом вільного функціонування в усіх сферах суспільного життя своєї нації скористалися практично всі народності австрійської Монархії, окрім населення Східної Галичини, яке перебувало в доволі непростому і заплутаному політичному становищі. З

одного боку, Австрія, приєднавши після поділу Польщі Галичину до свого складу, визнавала її населення за окрему народність, а з другого – поляки ніяк не могли змиритися з думкою про те, що східні галичани – це окрема народність. Місцеві урядники (а це були переважно особи польської національності або сполячені галичани) намагалися зберегти на тій території свої порядки і не визнавали руської (української) мови самостійною, а вважали її наріччям польської. Місцеві уряди не звертали жодної уваги на законодавчі акти, а також розпорядження різних державних міністерств щодо функціювання руської (української) мови в публічному житті. Натомість на місцевому рівні видавали різні розпорядження, якими намагалися витіснити руську (українську) мову з ужитку, запровадивши натомість польську мову. Розпорядження щодо функціювання руської (української) мови видавало навіть львівське Намісництво, хоч, відповідно до Конституції Австрії, не мало для того жодних уповноважень. Численні звернення місцевого населення до вищих державних інстанцій практично не мали жодних наслідків. Вищі урядові кола, покликаючись на розпорядження та постанови щодо вживання руської (української) мови в суспільному житті жителів Східної Галичини, часто лише намагалися закликати місцевих урядників до їх виконання.

Питання функціювання руської (української) мови були предметом розгляду на засіданнях Галицького Сейму. З початку його роботи, тобто від 1861 року, як польські, так і руські депутати намагалися законодавчо їх унормувати (Уваги 2. 2016: 233–240).

Особливо загострилося мовне питання наприкінці XIX століття, коли в Австрійській державі все частіше почали говорити про запровадження німецької мови як державної на всій території держави. Так, на засіданнях Державної Ради появилися внесення спочатку посла Вурмбранда, а пізніше Шаршміда, якими намагалися запровадити німецьку мову як державну в Австро-Угорщині (Уваги 3. 2016: 173–182).

Оскільки до того часу так і не було вирішено, кому належить право вирішувати мовні проблеми щодо краєвих мов – місцевим Сеймам чи Державній Раді, то руські послы намагалися полагодити його вдома, на засіданні Галицького Сейму. З цією метою галицький сеймовий клуб вирішив внести проєкт закону на регулювання мовних стосунків у королівстві Галичині та Володимирії разом з Великим князівством краківським в ц.к. державних урядах Галичини, а саме в змішаних областях (Уваги 4. 1898: 3).

На початку 1898 року посол Вахнянин разом із однодумцями внесли «Проект закону до управиленє языкових відносин в королівстві Галичини і Володимирії враз з Вел. Княжеством Краківским в урядах державних».

§. 1. Язика польський і руский суть языками краєвими, рівноправними в цілїм внішнім і внутрішнім діловодстві властей і органів державних в областях краю, заселених народами польским і руским.

§. 2. Всі прилюдні оповіщення і розпорядження державного і краєвого правительства, як і державних властей, призначені для цілого краю або для повітів, де уживають ся оба краєві язика, мають видавати ся в обох краєвих языках.

§. 3. В повітах, заселених народами польским і руским, прислугує кожному право зносити ся з всіма судами і властями адміністраційними, устно і письменно в однім з обох языків краєвих.

§. 4. В повітах, заселених народами польским і руским, не може ніхто одержати становиска урядника або посади державної при урядах державних, заведеннях державних і органах, хто не викаже ся точним знанєм обох языків в слові і письмі.

При вступленю до служби державної мусить кожний виказати ся або добрим сьвідомством з науки обох краєвих языків, або взглядно сьвідомством зложеного в обох краєвих языках іспиту практичного судейського, або політичного, або рахункового.

§. 5. Всяке до суду або власти адміністраційної внесене поданє має бути полагоджене в язиці, в яким було внесене.

Язык подання рішає о тім, в якій мові має вести ся ціле урядованє над внесеним поданєм, як що до внішного так і до внутрішного діловодства.

§. 6. Протоколи устні і письменні з сторонами, переслухання сторін, зізнання сьвідків, як і оречення знатоків відбувають і списують ся в язиці, якого уживають сторони, сьвідки і затоки.

§. 7. При судових розправах в ділах цивільних, до котрих входить більше осіб, вільно кожному послугувати ся обома краєвими языками.

§. 8. Зрішеня судові враз з мотивами в случаях, де більше осіб інтересованих, видають ся в тім язиці, устно і письменно, в яким було внесене перше подання або жалоба.

§. 9. Вписи в публічні книги всякого рода як і в реєстри фірм і стоваришень доконють ся в тім язиці, в яким були устно або письмом зголошені. Постанова ся відносить ся і до інтабуляційних клявзуль при грамотах.

§. 10. В справах карних доказують ся в язиці обвиненого або обжалованого:

Всі внесеня органів безпеченьства, переслухання обвиненого або обжалованого, всякі внесеня і рішеня властей судейських, акт обжаловання, внесене державного прокуратора і оборонця.

В язиці обвиненого або обжалованого веде ся і протокол розправи і протокол нарад.

Наколи сьвідки або затоки зізнавали в язиці другім, належить зміст їх зізнань подавати обвиненому або обжалованому в его язиці, наколи сего домагає ся.

В язиці обвиненого або обжалованого dokonують ся також справоздана про рекурси або зажаленя неважности до висшого суду краєвого і до найвисшого трибуналу.

Розправи в низшім суді краєвим і найвисшім трибуналі ведуть і списують ся в тім язиці, в яким вела ся розправа в першій інстанції.

§. 11. При розправах проти кількох обжалованих, котрі не сьвідомі одного і того самого языка краєвого, переводить ся розправа в тім самім язиці, котрим говорить більшість обжалованих.

Однакож на всякий спосіб належить ся сему обжалованому, котрий не володіє другим языком, подати зміст зізнань других обжалованих і сьвідків в его язиці.

Рівнож в его язиці мусять бути подані до его відомости всякі зрішення і ухвали, на жаданє навіть письменно.

§. 12. Перед правосильностию сего закона обовязують в цілім обемі дотеперішні розпорядження языкові, а обовязком правительства буде подбати о те, щоби при кождім ц. к. уряді в краю находило ся таке число урядників, сьвідомих обох краєвих языків, щоби урядованє в обох краєвих языках могло в округах мішаних відбувати ся зовсім правильно, в користь обох народів, які заселяють край народів.

Високий Сейм зволить це внесення відіслати до адміністративної комісії (Уваги 5. 1898: 2).

Отже, внесенням посол Вахнянин домагався признання у Східній Галичині рівноправності руської (української) мови у зовнішньому діловодстві всіх державних властей. Після того проекту, усі повідомлення властей мали би там, де живуть народи руський (український) і польський разом, оголошувати обома краєвими мовами. Жодна особа не може посісти посаду в уряді, якщо не знатиме руської (української) мови та письма. Усі протоколи і рішення властей слід для руського (українського) населення писати їх рідною матірною мовою.

Мотивуючи своє внесення, посол Вахнянин зауважив, що незважаючи на те, що Австрія є конституційною державою, але Конституція не принесла народам держави жодного спокою, внутрішні політичні відносини були надто неспокійними, до того ж із кожним роком вони все більше погіршувалися. Коли в одноцільних державах спостерігається всебічний поступ, то в австрійській державі відбувається поворот якщо не до гіршого, то принаймні до застою. Коли парламенти інших держав направляють свої сили на позитивну

роботу, проведення корисних реформ, то діяльність австрійського центрального парламенту, як і багатьох краєвих законодавчих органів перебуває у стані стагнації.

Причину такого стану доповідач пояснював тим, що Австрія – цілісна держава, а коронні краї як частини не вміли або не хотіли скрізь полагодити національне питання, а коли і подекуди бралися до його вирішення, то поступали односторонньо, несправедливо. Як наслідок, національне питання в державі «висить у повітрі», тягнеться у всіх парламентах: як у державному парламенті, так і у краєвих Сеймах. Через таку ситуацію зростає і виникає національний антагонізм.

Слід знайти вихід із того становища. Засіб для повернення національного миру повинні, на думку Вахнянина, знайти самі народи, а якщо не могли, то слід кликати третього суддю – чи то уряд, чи центральний парламент.

Вахнянин подає історію розвитку національних прав в Австрії в Конституційній ері. Він наголошує, що до прийняття Конституції від 20 жовтня 1860 року усі народи в Австрії перебували під гнітом абсолютного централізму і германізаційної системи. Після жовтневої Конституції ще довгий час – аж до 1867 року – панував конституційний абсолютизм і німецький централізм. Причини такого панування полягали в тому, що державні урядники тішилися надією, що вони з конгломерату австрійських народів зможуть створити однорідну державу.

Такі спроби винародовлення відомі в історії. Так, старовинні асирійці в сьомому столітті до Христа, захопивши Єгипет, наказували тамтешнім князям змінити не лише назви окремих місцевостей, але й власні імена. Пізніше такий національний централізм пробували запровадити в Малій Азії культурні греки; ще пізніше всесвітні володарі римляни – у цілій південній Європі та на всіх берегах Середземного моря. Далі старався Людовик XIV знищити власні наріччя у Франції.

Отже, це нова утопія, якої притримувалися і притримуються деякі держави дотепер.

Однак такі спроби винародовлення не вдалися ніде. Як виявилось, не брутальні асирійці, а поневолені ними єгиптяни та інші племена залишили після себе плоди своєї освіченості. На руїнах великої Римської Держави виникли нові національні організми. Виявилось, що в самій Франції наріччя живуть і понині. З'ясувалось, що централізм, якого в нас притримувалися від Йосифа II, не приніс Австрії добра. Навіть, навпаки, під гнітом цього мовного централізму лише на користь германізму виростили живі національні органи, що нині домагаються ширших для себе прав. Отже, і в нас роблено такі експерименти винародовлення.

Посол Вахнянин підкреслює, що внесення не нове, а подане в іншій формі та обсягах. Уже на початку конституційної доби в цьому самому Сеймі підносили голоси, як, наприклад, князь Любомирський – на цілковиту рівноправність обох народів, які заселяють Галичину. У 1868 році звернувся віце-маршалок краєвого Сейму Ю. Лаврівський із 29 руськими послами з подібним внесенням на врегулювання мовних стосунків не лише в ц. к. урядах державних, але й у властях автономних.

Метою тих внесень було показати справжній стан, у якому функціювала руська (українська) мова.

Посол Вахнянин наголошує, що автори подання не претендують на обмеження прав польської мови, а намагаються лише справедливо їх вирішити. Ця справедливість впливає із рівноправності, яка не шкодитиме полякам, а для галичан буде умовою виконання тих завдань, які покладають на депутатів не тільки жителі Східної Галичини, але й увесь 30-мільйонний народ руський (український). Проект мовного закону не посягає на обмеження прав поляків, а лише домагається, щоб паралельно із правами польського населення були гарантовані й права руського (українського).

Доповідач переконаний, що позитивне вирішення мовного питання розкриє широке поле для національного зростання і буде корисним для всієї держави, оскільки без національних примирень у коронних краях добра в Австрії не буде. У державі в цілому, а також у коронних краях повинен наступити національний мир. Він зауважив, що Австрія не може бути ані німецькою, ані слов'янською, тому для примирення слід шукати компроміс. Коронні краї із змішаним населенням повинні отримати автономію і тоді буде усунена загроза розпаду тих країв на частини (Уваги 6. 1898: 1–2).

Внескодавець переконаний, оскільки розвиток народу не вдасться зупинити, то й не має жодних підстав йому перешкоджати. Австрія як держава буде сильна лише тоді, коли її складові частини зміцніють, а окремі коронні краї наберуться сили. А основою для цього є справедливе вирішення національного питання.

Звертаючись до депутатів Галицького Сейму (у першу чергу поляків), посол Вахнянин сказав: «Стаємо перед вами з відкритим шоломом. Жадаємо справедливості і з сего поняття випливаючої рівноправності. Се оклик цілого руського народу. Від сего не вільно нам відступити. В нім заключаєся основа нашого розвою, нашої і вашої сили, добро в краю і держави. Теперішня хвиля як-раз надобить ся до того, позаяк нині свобідно нам рішати судьбу обох народів, поділити ся по братньому правами. Руский клуб вірить, що оба народи в першій лінії компетентні порозуміти ся в сій справі і порішити єї дома по справедливості. Бою ся при тім, щоби язикове питанє не увійшло на дневний порядок державної ради, наколи коронні краї не з'уміють єго полагодити дома. Бою ся, що в

державній раді станемо перед внесеннями Шаршмідів і Вурмбрандів, що певно схотять в користь німецького централізму розширити свої права навіть туди, де ті права упали, не маючи для себе реальних підстав» (Уваги 7. 1898: 2).

Посол Вахнянин запропонував відіслати внесення до спеціальної комісії, до складу якої входили би 4 поляки і 4 русини (українці). Однак це суперечило регламентові засідань Сейму, то подання відправили до адміністративної комісії.

Адміністративна комісія, до складу якої увійшов лише один руський посол Т. Окуневський, почала розглядати подання Вахнянина.

Комісія вислухала звіт референта оргкомітету посла Пілята. Він звернув увагу на те, що руський народ на основі як давніших урядових розпоряджень (1860 – 1869), так і новіших посідає великі права, але ці розпорядження не виконують. Разом із тим професор Т. Пілат однак намагався переконати присутніх, що нібито галичанам тепер не розходиться про руську (українську) мову як урядову в Східній Галичині і прийшов до висновку, що під поглядом питання, якою мовою мають послуговуватися власті, звертаючись до сторін «*zgodnie z życzeniami, ... obydwaj języki postawione są zupełnie narówni i każdy ma prawo wyboru tego języka krajowego, którym chce znosić się z władzą, lub w którym chce, żeby władza z nim się znosiła*» (згідно з бажаннями ... обидві мови є рівноправними і кожний має право вибирати ту краєву мову, якою хоче спілкуватися з владою, або ж хоче, щоб влада спілкувалася з ним). Більше того референт заявив: «*W stosunkach urzędowych jedyną trudność stanowi odmienny alfabet ruski, który wumaga osobnej wprawy w czytaniu i pisaniu u tych nawet, którzy w mowie władają zupełnie dobrze językiem ruskim*». (В урядових стосунках єдиною трудностю є відмінний руський алфавіт, який вимагає особливих навиків читання і письма навіть від тих, які добре володіють розмовною руською мовою) (Уваги 8. 1898: 1–2).

Референт запропонував, щоб підняте мовне питання в державних урядах адміністративна комісія вирішила позитивно, і то таким чином, щоб Сейм закликав уряд, щоб той наказав місцевим галицьким властям строго притримуватися розпоряджень на користь прав руської мови в публічному житті [9. с 1].

Посол Т. Окуневський назвав доповідь Пілата простим фальшуванням справ, зауваживши, що русини не випрошують в сейму ласки розмовляти на своїй землі з урядником по-руськи (по-українськи), а намагаються примусити урядника на основі законних актів письмово й усно звертатися до руських (українців) по-руськи (по-українськи).

На його думку, дотеперішні мовні розпорядження грішать тим, що не містять вказівок, які би визначали, де починається, а де закінчується внутрішня урядова мова. До 1891 року галицькі суди не розуміли, чи записи до ґрунтових книг належать до справи внутрішньої служби і як результат записували їх польською мовою.

Відповідно до розпорядження міністерства судівництва від 12 серпня 1869 року належить у справах карних кожного вислуховувати матірною мовою і нею мовою видавати вирок, але протокол, який пишуть при розгляді справи, слід писати по-польськи (Уваги 8. 1898: 2).

Незважаючи на такі переконливі докази, адміністративна комісія запропонувала Сейму прийняти таку ухвалу: «Wzywa się c. k. Rząd, żeby i nadał przestrzegał istniejących przepisów co do praw języka polskiego i ruskiego ... » (Закликається ц.к. Уряд, щоб він надалі дотримувався чинних законів щодо прав польської і руської мови) (Уваги 8. 1898: 1).

Таким чином, адміністративна комісія не запропонувала Сеймові мовний закон, який би визнавав і розширював права руської мови.

Таке рішення члени адміністративної комісії мотивували тим, що Сеймові не може вирішувати питання про вживання краєвих мов, оскільки це належить до компетенції Державної Ради. Мотивом для такого становища була обставина, що досі ані Державна Рада, жоден із краєвих Сеймів не брався за полагодження тої справи законодавчими актами. Краєві мови отримали ширші або менші права винятково через розпорядження уряду (Уваги 9. 1898: 1).

Отже, незважаючи на те, що запропонованим проектом мовного закону руські (українські) депутати намагалися справедливо внормувати питання краєвих мов на теренах Східної Галичини, він не був прийнятий. Це наочно показало небажання депутатів Галицького сейму (більшість яких складали поляки або ополячені українці) визнати право руської (української) мови на вживання в публічному житті руського (українського) населення.

Література:

Рускій Правотаръ Домовый або кождому доступне пояснене въ якій способъ каждый при грамотахъ правныхъ всякого рода самъ заступатись и потрѣбни письма якъ поданя, просьбы и т.и. и т. и. безъ помочи адвоката зо повною силою правною спорядити може // Уложили Василь Лукичъ и Юліанъ Семигоновскій. Львів. 1885.

Сокіл 2014: Сокіл Б. Боротьба за розширення статусу руської (української) мови в Галицькому краєвому Сеймі – В: Слов'янський збірник. Випуск 18. Чернівці, 2014.

Сокіл 2016: Сокіл Б. Мовні подання депутатів австрійського парламенту – In: Spheres of culture. Volume XIY, Lublin. 2016.

Внесеня языкове послів руских – В: Руслан. 6 січня 1898. Ч. 4.

Внесенє посла Вахнянина і товаришів на управильненє языкових відносин в королівстві Галичини і Володимирії враз з Великим Княжеством Краківским в ц. к. урядах державних у Львові 17. січня 1898 – В: Руслан. 9 січня 1898. Ч. 6.

Річ пос. Вахнянина виголошена на засіданню Красного Союзу 19-го січня при мотивуванню внесення на урядування мовних відносин в. ц. к. урядах Галичини – В: Руслан. 10 (22) січня 1898. Ч. 7.

Мовний закон – В: Руслан. 4 березня 1898. Ч. 50.

Для пояснення справи внесення п. Вахнянина о урядування мовних відносин в урядах державних – В: Дѣло. 13 лютого 1898. –Ч. 34.

Справа мовна в урядах державних – В: Руслан. 7 лютого 1898. Ч. 29.

Інформація про автора:

Богдан Сокіл – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Наукові інтереси: історія української мови, українська мова як іноземна.

E-mail: sokil.bogdan@gmail.com